

Uluslararası Uyghur Ara tirmaları Dergisi, Sayı: 1/2 2013, Sayfa: 15-24.
Xelqara Uy ur Tetqiqati Journali, San: 1/2 2013, Sehipe: 15-24.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/2 2013, Page: 15-24.

HALK ANLATILARININ TE EKKÜLÜNDE GELENE N ROLÜ: NAZ M DESTANI VE GÜLNAZ K TÜRKÜSÜ ÖRNE *

*Mustafa GÜLTEK N***

ÖZET

Halk anlatıları belirli bir tarihî, kültürel ve sosyal ba lam içerisinde yaratılırlar ve yaratıldıkları ba lam içerisinde i lev kazanırlar. Halk anlatılarının te ekkülünde yaratıldıkları ba lam kadar, o yörede var olan anlatı gelene inin de önemli bir rolü vardır. Toplumu etkileyen bir olayın, anlatı olarak olu ması, öncelikli olarak anlatıcı tipine ve anlatı gelene ine ba lıdır. Makalemizde, Uyghur Türklerinin Nazi im Destanı ve Batı Anadolu sahasında yaygın olarak bilinen Gülnazik türküsü içerik ve yapı bakımından kar ıla tırımı ve bu iki halk bilgisi ürününde var olan benzerlikle üzerinde durulmu tur. Ayrıca, bu iki anlatıdan hareketle halk anlatılarının te ekkülünde gelene in etkisi ve rolü belirlenmeye çalı ılmı tur.

Anahtar Kelimeler: Halk Anlatısı, Gelenek, Destan, Türkü.

NARRATIVE TRADITION ROLE IN THE FORMATION OF FOLK NARRATION: NAZ M LEGEND AND AN EXAMPLE OF FOLG SONG OF GÜLNAZ K

15

ABSTRACT

Folk narratives create a particular history in a cultural and social context, and gain function in this context. In the formation of folk narratives, narrative tradition that exists in that region has an important role as the context, where folk narratives created. Formation of an event, which effects society, as a narrative, primarily depends on type of narrator and narrative tradition. In our article, Nazi im Legend of Uyghur Turks and folk song of Gülnazik which commonly known in Western Anatolian area, are compared in terms of content and structure and focused on which similarities there are in these two folk information products. Also, effect and role of tradition, in the formation of folk narratives, is tried to determine with moving from these two narratives.

Keywords: Folk Narrative, Tradition, Epic, Folk Song.

* Bu makale, 1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı'nda (9-15 Nisan 2006, zmir) bildiri olarak sunulmu metnin geni letilmi ve gözden geçirilmi eklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep – TÜRK YE, E-posta: gultekin@gantep.edu.tr.

G R

Halk anlatılarının te ekkülünde tarihî olayların önemli bir etkisi vardır. Özellikle destan, halk hikâyesi, hikâyeli türkü¹ vb. gibi halk anlatılarının te ekkülünde tarihî olayların etkisi açıkça görülmektedir. Bir halk anlatısının te ekkülü için tarihî bir olayın varlığı tek başına yeterli değildir. Toplumunu derinden etkileyen bir olayın, halk anlatısı olarak anlatım sahasına çıkabilmesi için, o toplumun bir anlatı geleneğine sahip olması, bu geleneğin canlı bir şekilde yaşatılıyor olması ve geleneğin temsilcilerinin, yani anlatıları yaratan, aktaran ve geleneğin sürekliliğini sağlayan anlatıcıların, bu olayı mevcut gelenekler çerçevesinde ele alması gerekmektedir.

Bu makalede, halk anlatılarının te ekkülünde² tarihî olayların etkisi üzerinde durulduktan sonra, anlatı geleneklerinin bir anlatının te ekkülüne etkisi, Uygur Türklerinin Nazi im destanı ve Türkiye Türklerinin Gülnazik türküsü örneğinden hareketle ele alınmıştır. Bu amaçla, öncelikle Nazi im destanı ve Gülnazik türküsü, tür özellikleri, muhtevası ve ilevi bakımından mukayese edilmiş, daha sonra da aralarındaki ortaklıklara rağmen, birinin destan, diğ erinin ise hikâyeli türkü olarak te ekkül etmesinin sebepleri üzerinde durulmuştur.

Türk halk bilgisi ürünlerinde tarihî olayların yansımaları, sıkça rastlanan bir durumdur. Özellikle Türk destanlarının kaynağı olarak bilinen ve tespit edilebilen pek çok tarihî olay vardır. Destan gibi anonim ürünlerin yanında, âdâk tarzı tür geleneği içerisinde yaratılan ürünlerde de tarihî hadiselerin yansımalarını bulmak mümkündür.³ Örneğin XIX. yüzyılda Göktepe Savaşlarında Rusların sergiledikleri eylemlerin görülmemiş vahim etkilerinin acısı ve Göktepe savaşlarında kahramanlık gösteren Türkmenlerin övgüsü halk türüne aksettirilmiş, bu tür türler Türkmen halkı arasında günümüze kadar yaşatılmaya devam etmiştir.⁴

Nazi im Destanı ve Gülnazik Türküsü

Birbirinden farklı koşullarda yaşayan bir milletin farklı boylarının, yaşadıkları benzer olaylara benzer tepkiler verdiğini; aynı hayat felsefesine, aynı inanış ve düşünce kalıplarına sahip olduklarının en çarpıcı örneklerinden birini Uygur Türklerinin Nazi im destanı ve Türkiye Türklerinin Gülnazik türküsünde görmekteyiz. Te ekküllerinde esas olan olayların benzer

¹ Kısa hikâyeli türkünün terim olarak adlandırılmasında araştırmacılar arasında bir birlik yoktur. F. Gülay Mirzaoğlu, konuyla ilgili yaklaşımları değerlendirildikten sonra bu tarz ürünler için “ezgi”yi vurgulayacak şekilde “hikâyeli türkü” teriminin kullanılmasının daha uygun olacağını belirtmekte (F. Gülay Mirzaoğlu, **Çukurova Bozlağı**, Ankara: Binboğa Yayınları, 2003, s. 74); Smail Görkem ise hikâyeli türkü adlandırılmasına, “müzik” unsuru ön planda tutulmamasından dolayı çıkmakta ve “türkölü hikâye” adlandırılmasının daha doğru olacağını düşünmektedir. (Smail Görkem, “Güney Türkmenlerine Ait ‘Yazıcıoğlu ile Senem’ Türkölü Hikâyesinin Anlam ve Nesne Dünyası”, **Türkbilgi / Türkoloji Araştırmaları**, S: 2005/9, s. 41.) Her iki araştırmacının görüşlerinde vurgulanan “ezgi” veya “müzik”tir ve bu tür ürünlerde aslı unsurun türkölü tür kısmı olduğu konusunda her iki araştırmacı da hemfikir; ancak yaptıkları adlandırmalar yine de farklıdır. Türkçe’de aslı unsurun sonda bulunması prensibinden (Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım - Yayın - Tanıtım, İstanbul, 1993, s. 377) hareketle biz de bu tarz ürünlerin “hikâyeli türkü” olarak adlandırılmasının daha uygun olduğunu düşünürüz. “Hikâyeli türkü”lerin yapısı gereği, başlarında yer alan kısa nesir kısımlar, türkünün te ekkül ettiği başlamayı ifade etmektedir ve türkünün hangi sosyal çevre ve ortamlar içerisinde yaratıldığını açıklar niteliktedir.

² Makalenin hazırlanması esnasında, halk anlatılarından sadece destanlar ve hikâyeli türkünün göz önünde bulundurulmuştur. “Halk anlatısı” kavramı, genel manası ile tahkiyeli türü ifade etmek için kullanılmıştır.

³ Çeşitli dönemlerde yaşanan tarihî hadiselerin halk bilgisi ürünlerine yansımaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fikret Türkmen, “Göktepe Savaşları ve Bunların Türkmenistan Halk Türündeki Akisleri”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 395-416; Fikret Türkmen, “Osmanlı Dönemindeki Önemli Olayların Âdâk Türündeki Akisleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S: V/2, E.Ü. TDAE Yayınları, İzmir, 2005, s. 293-298; Erdoğan Gökçe, “1887 Türk Yunan Savaşında Yakılan Türkünler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C. 15, S. 303, 1974, s. 7119-7121; Cahit Öztelli, **Evlere Özü (Bütün Halk Türkünleri)**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 657; Ruhi Ersoy, “Barak Türkmenleri’nin Sözlü ve Yazılı (Resmî) Tarihlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi”, **Millî Folklor**, S. 65, Bahar 2005, s. 84-93.

⁴ Fikret Türkmen, “Göktepe Savaşları ve Bunların Türkmenistan Halk Türündeki Akisleri”, s. 395-416.

olması yanında, kahramanların adlandırılması, kahraman tipi ve anlatıların i levleri açısından da Nazi'im destanı ve Gülnazik türküsü arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Nazi'im destanı ve Gülnazik türküsü arasındaki benzerlikleri iki kuramsal bakı açılarına göre açıklamak mümkündür. Bunlardan birincisi “yayılma” kuramıdır.⁵ Bu kuramdan hareketle, tarihî olarak çok daha eski dönemin olaylarını konu alan Nazi'im destanının, Gülnazik türküsüne de kaynaklık etmesi olabileceğini veya daha doğrusu bir ifadeyle Doğu Türkistan’dan Batı Anadolu’ya bir yayılma sonucunda ulaşmış olabileceğini düşünmek mümkündür. Ancak, elimizde bu yayılmayı izah edecek herhangi bir tarihî belge bulunmadığı gibi, iki Türk boyu arasındaki coğrafi uzaklık ve bu coğrafya alanı içerisinde yaşayan diğer Türk boylarında benzer ad ve yapıda herhangi bir anlatının bulunmaması, bizde anlatılar arasındaki benzerliklerin bir yayılma sonucu oluşmadığı kanaatini uyandırmaktadır. Çünkü anlatı arasından benzerlikleri açıklayabileceğimiz bir diğer kuramsal bakı açısı “geli me” kuramıdır.⁶ Geli me kuramının temel paradigmalara göre Nazi'im destanı ve Gülnazik türküsü birbirlerinden bağımsız bir şekilde oluşmuş anlatılardır ve anlatılar arasındaki benzerlikler, aynı kültürel davranış biçimlerinin farklı coğrafyalarda mevcut anlatı gelenekleri çerçevesinde yansımalarının bir sonucudur.

Nazi'im destanı ve Gülnazik türküsü arasındaki benzerlikler tarihî olaylar, kahramanların adlandırılması ve anlatı tipi bakımından ele alındıktan sonra, tür sorunu anlatı geleneği bağlamında ele alınacaktır.

Tarihî Olaylar

Nazi'im destanı, Uygur destancılık geleneği içerisinde geniş halk kitleleri tarafından bilinen ve millî bir kahraman olarak kabul edilen Nazi'im adlı Uygur kızının yaşadığı olaylar etrafında şekillenmiş bir destandır. Mehmed Zünun ve Abdükerim Rahman, Uygur destanlarını şekillendirdikleri dönemlere göre, “*En Eski Uygur Destanları*”, “*Orta Asırda İslamiyet’in Kabulünden Sonra Teşekkül Eden Destanlar*” ve “*Yakın Dönemde Teşekkül Eden Destanlar*” olmak üzere üç kısma ayırarak incelemekte, Nazi'im destanını da bu üçlü sınıflandırmada, üçüncü gruba dâhil etmektedirler.⁷ “*Bu dönemde teşekkül eden Uygur destanlarının büyük bir kısmı, Mançu hâkimiyetinde zulümlerin gittikçe artması üzerine harekete geçen bazı halk kahramanlarının faaliyetlerinden ve kahramanlıklarından*”⁸ kaynağını alan destanlardır. Mehmetcan Sadık’a göre, bu dönemde teşekkül eden Uygur destanları, Mançu zulmüne karşı ayaklanan halk kahramanlarının faaliyetlerinin bir övgüsü niteliindedir.⁹

Nazi'im destanında anlatılan olaylar, 1826 yılında Doğu Türkistan’ın Kağar bölgesinde meydana gelen olaylardır. Uygur Türkleri, Mançu zulmüne karşı millî bir direnişe geçmiş, bu direniş kanlı bir şekilde bastırılmış ve binlerce kişi’ye sürülmüştür.¹⁰ Bu sürgünler arasında fakir bir ailenin kızı olan Nazi'im de vardır.¹¹ Destanda, Nazi'im’in Kağar’dan ayrılması, li’ye varması ve sonrasında babilinden geçen olaylar anlatılmaktadır. li’ye getirilen Nazi'im, bir Mançu

⁵ Yayılma kuramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, Bozaziçi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 19-20; Metin Ekici, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara, 2007, s. 103-104.

⁶ Geli me kuramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, **age**, s. 18; Metin Ekici, **age**, s. 101-103.

⁷ Mehmed Zünun - Abdükerim Rahman, **Uygur Halk Egiz Edebiyatının Asaslırı**, İncan Helk Ne Riyati, Urumçi, 1980, s. 288-296.

⁸ Mehmed Zünun - Abdükerim Rahman, **age**, s. 296.

⁹ Mehmetcan Sadık, **Uygur Helk Egiz Edebiyatı Hakkında**, İncan Helk Ne Riyati, Urumçi, 1995, s. 379.

¹⁰ Alimcan Nayet, “Nazi'im Destanının Teşekkül Süreci Üzerine”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2005, s. 369.

¹¹ Mehmetcan Sadık, **age**, s. 394.

beyi ile zorla evlendirilmeye çalışılır. Bunun üzerine Nazi im, Mançu beyini öldürür ve kaçar. Destanın sonunda yakalanan Nazi im, idam edilir.¹²

Gülnazik türküsü ise, Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından i gali sırasında ya anan olayların sonucunda te ekkül etmi tir. Bir Yunan komutanı, be endi i Gülnazik'le zorla evlenir ve onu Yunanistan'a götürür. Gülnazik'in burada üç çocu u olur. Yedi sene sonra Gülnazik, bir yolunu bularak Yunanistan'dan kaçar ve yolda çocuklarını denize atar. Ya anan bu acıklı olay üzerine de Gülnazik türküsü yakılır.¹³

Görüldü ü gibi, Nazi im Destanı ve Gülnazik türküsünün te ekküllerinde esas olan tarihî olaylar arasında büyük bir benzerlik vardır. Her iki anlatıda da bir Türk yurdunun i gali, i galin neticesinde ya anan acıklı olaylar ve bu olayların merkezinde de toplum içerisinde sevilen, güzelli i ile dikkati çeken ve sembolik olarak toplumun namusunu temsil eden bir kız bulunmaktadır. Olaylar arasında bazı farklılıklar görülmekle birlikte, bu olayların halk arasında uyandırdı ı etki ve bu etkiye verilen tepki anlatılarda ifadesini bulmu tur.

Kahramanların Adlandırılması

Nazi im destanı ve Gülnazik türküsü arasındaki ortaklıklardan dikkati çeken önemli bir husus da kahramanların adlandırılmasında görülmektedir. Bilal Nazım'ın derledi i bilgilere göre, Nazi im destanının kahramanı “*narın, bu day tenli, kara gözli, kara ka lı, ince vücutlu*” oldu u için, Ka gar halkı tarafından Nazi im olarak adlandırılmı tir.¹⁴ Nazi im adının Ka gar halkı tarafından verildi i kaydından hareketle, Nazi im'in onun asıl adı olamayaca mı dü ünen Gayretcan Osman, onun asıl adının Çolpangül oldu u bilgisini vermekte, ancak bu bilginin kayna ı ile ilgili herhangi bir açıklama ya da belgeden bahsetmemektedir.¹⁵

Gülnazik¹⁶ türküsünün bütün varyantlarında, kahramanın güzelli inden övgü ile bahsedilmekte, bu güzelli i ile i galcilerin dikkatini çekti i vurgulanmaktadır. Burada da kahramanın adlandırılmasında, fizikî özelliklerinin etkili oldu unu söylemek mümkündür.

Tük halk anlatılarında, özellikle de destanlarda, kahramanların adlandırılması dikkati çeken bir husustur.¹⁷ Özellikle destan kahramanı ile ona verilen ad arasında sıkı bir ili ki vardır: Dirse Han'ın bo ayı öldüren o luna “*Bo aç*” adı verilmesi¹⁸; “*Er Töstik*” destanının Kazak varyantında Ernazar ile karısının yedikleri kısrak dö ü neticesinde kendilerine güç gelmesi ve bunun neticesinde dünyaya gelen çocu a “*Töstik*” adının verilmesi¹⁹ vb. gibi.

¹² Batur Re idin, “Nazugum Kıssası”, **Milli Folklor**, S: 31-32, K1 1996, s. 113-114; Alimcan nayet. **Uygur Halk Destanları I**. TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. XI.

¹³ Burada verdi imiz bilgiler Denizli-Çal varyantına ait bilgilerdir. Türkü, Yrd. Doç. Dr. brahim Özkan tarafından, Denizli-Çal'da 1943 do umlu Hatice Gençtürk'ten derlenmi tir. Türkünün di er varyantları ve varyantların mukayesesi için bkz. Halil brahim ahin, “Türk-Yunan li kilerinin Sözlü Gelene e Yansımına Bir Örnek: Atina Türküsü”, **Milli Folklor**, S: 62, Yaz 2004, s. 80-88.

¹⁴ Emel Esin, “Nazi im'in Destanı”, **Türk Kültürü**. S: 73, Kasım 1968, s. 90.

¹⁵ Alimcan nayet, “Nazi im Destanının Te ekkül Süreci Üzerine”, s. 375.

¹⁶ Türkünün ço u varyantında kahramanın adı Gülnazik olarak verilmi olmakla birlikte bazı varyantlarda Nazik ve Nazife eklinde adlandırıldı ı da görülmektedir. Bkz. Halil brahim ahin. **agm.**, s. 85.

¹⁷ Türk destan ve halk hikâyelerinde ad verme ile ilgili olarak bkz. Abdülkadir nan, “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Do umları, Ad Almaları ve Ba ka Hususiyetleri”, **Makaleler ve ncelemeler II**, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 206-212; Metin Ekici, “Halk Hikâyelerinde Ad Verme”, **Palandöken**, Erzurum Kültür ve Dayanı ma Vakfı Yayınları, S:4, zmir, 1989, s. 12-13, 18; Metin Ergun, “Manas Üçlemesinde Ad Verme Gelene i ve Bu Gelene in Türk Kültürü çindeki Yeri”, **Manas 1000 Bi kek Bildirileri (26-31 A ustos 1995)**, AKMB Yayınları, Ankara, 1997, s. 93-98.

¹⁸ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I**, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 83.

¹⁹ Mehmet Aça, **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Gelene i**, Kömen Yayınları, Konya, 2002, s. 129.

- Halk Anlatılarının Teşekkülünde Geleneğin Rolü: Nazi'im Destanı ve Gülnazik Türküsü Örneği

nceleme konumuz olan iki anlatmada da kahramanların ad alması destan ve halk hikâyelerinde görülen ekilde de il, kahramanların fizikî özelliklerine göre yapılmı tır. Bu durumu, “nazik” kelimesinin anlam dünyası ile açıklamak mümkündür. Türkçe Sözlük’te “nazik” kelimesine; “ba kalarına kar ı saygılı davranan”, “ince yapılı, narin; özen, dikkat gösterilmezse kırılabilen, bozulabilen, kötüle ebilen”; “özen gösterilmedi inde, gerekli önlemler alınmadı ında kötüle ebilen, kritik” ve “dikkat isteyen, özen gerektiren”²⁰ anlamları verilmi tir. Birle ik bir kelime olan “Gülnazik” ise, “gül gibi nazik, gül gibi ince”²¹ anlamlarına gelmektedir.

Anlatı kahramanlarının; temizlik, saflık, daha genel bir ifadeyle korunma ve kollanmayı ifade eden “nazik” kelimesi ile adlandırılmaları, kahramanların ahsında somutla an millî ve dinî de erlerin korunmasına yönelik bir mesajı vurgulamaktadır. Nazi im’in ve Gülnazik’in halk tarafından sevilmesi ve onların ya adıkları gerçek kabul edilen olaylar etrafında te ekkül eden anlatmalar, bu fikrimizi destekler niteliktedir.

Anlatı Tipi Olarak Nazi im ve Gülnazik

Anlatı tipi olarak Nazi im ve Gülnazik arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Ya anan sava ve i gal sırasında Nazi im de Gülnazik de herhangi bir yararlılık göstermez. Türkünün bazı varyantlarında Gülnazik, köyünün yakılıp yıkılmasını önlemek amacıyla, kendini feda etmektedir.²² Di er varyantlarda ise ya adı ı yerden zorla götürülmektedir. Nazi im de aynı ekilde, Ka gar’dan li’ye zorla götürülmekte ve bir Mançu beyi ile zorla evlendirilmektedir. Anlatının bütünü içerisinde ya anan olaylardan hareketle Nazi im’in ki ili i ile ilgili bir tahlil yapan Alimcan nayet, onun ayaklanma sırasında yararlılık gösteren veya daha do ru bir ifadeyle toplumu tehlikeden kurtaran bir destan kahramanı, millî bilince sahip bir kahraman olmaktan çok, dinî hüviyeti a ır basan bir ki ili i oldu u sonucuna varmaktadır. Nazi im’in Mançu elinden kaçması, “kara kafır” olma ve “Kalmuk’lardan çocuk do urma” korkusudur.²³ Gülnazik türküsünün bütün varyantlarında da a ırlıklı olarak dinî duyguların ön plana çıkarıldı ını, “Sen Yunan’sın ben slam/Bize nikah dü er mi” dizelerinde Yunan kelimesinin bir milleti ifade etmenin yanında, dinî kimli i kapsayacak geni likte kullanıldı ını görmekteyiz.²⁴

Anlatılarda her ne kadar dinî kimlik a ırlıklı olarak kendini hissettirse de gerek Nazi im, gerekse Gülnazik toplumu derinden yaralayan olaylara maruz kalmı lardır. Bu zor durumda kalı sırasında ya anan bazı olaylarda kahramanların, “alp tipi”nin gerektirdi i yapıda olmasa da, kadın kimlikleri ön plana çıkarılmı ve gösterdikleri cesaret toplum nezdinde takdir edilmi tir. Gülnazik’in Yunanistan’dan Türkiye’ye kaçması; Nazi im’in Mançu beyinin kafasını kesmesi ve kaçması, yakalanıp idam edilece i sırada söyledi i sözler kahramanların ne kadar cesur olduklarını göstermektedir.

Anlatıların Farklı Türde Te ekkül Etmelerinin Sebepleri

Yukarıda ana hatları ile tartı tı ımız Nazi im destanı ve Gülnazik türküsü arasındaki ortak unsurlardan sonra, benzer olaylardan kaynaklanmalarına ve muhtevalarındaki ortaklıklara ra men, farklı türde anlatılar olarak te ekkül etmelerinin sebepleri üzerinde durmak istiyoruz.

Destanların te ekkülü hakkında pek çok ara tırmacının görü ü bulunmaktadır. Biz burada sadece Fuat Köprülü ve M. Öcal O uz’un konu ile ilgili görü lerini özetleyip, asıl konumuza geçmek istiyoruz. Fuat Köprülü, bir destanın te ekkülü için;

²⁰ <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=nazik>

²¹ Erol Aydın, **arkılarla iirlerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız**, TKAE Yayınları, Ankara 1992, s. 167.

²² Halil brahim ahin, **agm**, s. 86.

²³ Alimcan nayet, “Nazi im Destanının Te ekkül Süreci Üzerine”, s. 375.

²⁴ Gülnazik türküsünde görülen din çatı ması ile di er halk anlatılarında görülen din çatı ması ile ilgili olarak bkz. Halil brahim ahin, **agm**, s. 86-87.

1. Bir kavmin medeniyet bakımından epey a a 1 bir seviyede olması ve hayatının birtakım büyük sarsıntılara u raması,

2. O kavmin içinden yeti en halk âirlerinin ya anan olayları ayrı ayrı parça “episode”ler halinde terennüm etmesi,

3. Toplumun daha sonra ya adı 1 olaylar neticesinde yeni parçaların olu ması veya parçaların bir kahraman etrafında toplanması ile yeni dairelerin meydana gelmesi,

4. Toplumun medeniyet bakımından yükseldi i bir dönemde, siyasî ve toplumsal birlik ve bütünlü ü ihtiyaç duyuldu u bir zamanda, daha önceden te ekkül etmi parça veya dairelerin bir halk airi tarafından derlenip, toplanması ve bir araya getirilmesinin gerekli oldu unu söylemektedir.²⁵

M. Öcal O uz ise destanın te ekkülü ve günümüze ula abilmesi için be önemli safhadan geçmesi gerekti ini söylemekte ve bu artları öyle sıralamaktadır:

1. Destanı yaratan toplulu un “*destan devri*” olarak adlandırabilece imiz bir dönemde ya aması,

2. Destanı yaratan toplulu un “*sözlü gelenek*”e sahip olması,

3. Destanın te ekkülüne ilham veren bir çekirdek “*vak’a*”nın olması,

4. Bu vak’anın bir “*ozan*” tarafından edebî bir metin haline getirilmesi,

5. Toplum, destan devri olarak adlandırılan zaman dilimini tamamlamadan sözlü gelenekte ya ayan bu metnin “*tespit*” edilmesi.”²⁶

20

Görüldü ü gibi, Köprülü ve O uz’un görü leri birbiri ile örtü mektedir. Burada verilen görü lerden hareketle asıl konumuza geçebiliriz. Neden benzer tarihî olaylardan kayna mı almalarına ra men, bu anlatılar farklı türlerde te ekkül etmi tir? Bu soruyu cevaplayabilmek için, öncelikle Köprülü ve O uz’un görü leri çerçevesinde elimizdeki anlatılara bakmak gerekmektedir. Amacımız destanların te ekkül süreci ile do rudan ilgili olmadı ndan, bu maddeleri tek tek de erlendirmek yerine, anlatıların farklı türlerde te ekkül etmi olmasının temel nedeni olarak gördü ümüz “*gelenek*” ve “*anlatıcı*” meselesi üzerinde durmak istiyoruz.

“Gelenek nedir?” sorusuna verilen cevaplardan hareketle bir de erlendirme yapan Metin Ekici, gelene i öyle tanımlamaktadır:

“*Eskiden beri devam edip gelen, gayrı resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve ku aktan ku a a aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her ku akta belli ölçüde bireysel yaratıcılı a ve de i meye ve de geli meye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı.*”²⁷

Bu tanımdan hareketle “*destancılık gelene i*” ele alındı nda, destancılık gelene inin, destanın yaratım a amasından ba layarak, ekil özellikleri, muhtevası, destanı yaratan, aktaran anlatıcıların bu destanları nerede, ne zaman, nasıl icra ettikleri, hangi müzik aletini kullandıkları gibi pek çok unsuru kapsayan bir geni likte oldu u görülmektedir. Bir toplumun destancılık gelene ine sahip olmaması demek, toplumu derinden etkileyecek olaylar ya ansa bile yeni bir destanın te ekkül edemeyece i anlamına gelmektedir.

²⁵ Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akça Yayınları, Ankara, 2003, s. 67.

²⁶ M. Öcal O uz, “Destandan Hikâyeye, Bozkır Medeniyetinden yerle ik Medeniyete Geçi Açısından Manas”, **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**, Akça Yayınları, Ankara, 2000, s. 51-52.

²⁷ Metin Ekici, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve nceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2004, s. 20.

Türk halk hikâyelerinin teşekkülünde “hikâyecilik geleneği”nin etkisine baktığımızda, halk hikâyelerinde ortak bir yapının olduğu görülmektedir.²⁸ Boratav, halk hikâyelerinin mevzularının kaynaklarını açıklarken âıkların, hikâyelerin vakalarını hikâye ve masal kitaplarından, eski zamanlarda ya anımı veya tarih kitaplarında geçen bir olaydan aldıklarını söylemekte; Çıldırılı Âık enlik’in “*Salman Bey Hikâyesi*”nin kaynağının da küçük bir köyde geçen bir olay olduğunu, bu durumun Güney Anadolu’da “*bozlak*”larda da görüldüğünü belirtmektedir.²⁹ Çıldırılı Âık enlik’in tasnif ettiği hikâyelerden biri olan “*Latif aha Hikâyesi*” de kaynağını “*ya anımı bir olaydan*” aldığı rivayet edilmektedir.³⁰ Ancak “*Latif aha Hikâyesi*”nin kaynağı olarak gösterilen olay ile hikâyedeki olaylar arasında, kahramanların adlandırılması dışında bir paralellik yoktur.³¹ Bu farklılık, hikâyenin kaynağının daha başka bir olay olduğunu anlamına gelmez. Aksine hikâyenin ekillenmesinde “*geleneğin*” etkisini gösteren önemli bir delil olarak değerlendirilebilir. Âık enlik, hikâyeyi tasnif etmek için Ensar Aslan’ın da tespit ettiği olaydan istifade etmiştir. Ancak hikâyeyi mevcut hikâyecilik geleneği çerçevesinde ve hikâyelerin temel yapısına uygun olarak tasnif etmiştir. Bu durumda bireysel yaratıcılığı etkileyen, daha doğrusu bir ifade ile bireysel yaratıcılığın sınırlarını belirleyen gelenektir.³²

Geleneğin canlı bir şekilde yaşatılmasını ise öncelikle geleneğin temsilcilerinin, destancı ve hikâyeci/âıkların, faaliyetlerini sürdürmesine veya yeni sosyal çevre ve şartlar içinde sanatlarını icra edebilecekleri ortamların varlığına bağlıdır. Mevcut anlatıları icra edenler de yeni anlatıları yaratanlar da geleneğin temsilcisi konumundaki anlatıcılardır.³³

Bu açıklamalardan sonra incelemekte olduğumuz Naziğim destanı ve Gülnazik türküsüne baktığımızda bu anlatıların farklı iki türde teşekkül etmiş olmalarının temel sebebinin “*anlatı geleneği*” ve “*anlatıcılar*”la ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Naziğim destanının teşekkülüne esas olan olayların yaşandığı XIX. yüzyıl, Uygur Türklerinde destancılık geleneğinin halen canlı bir şekilde yaşatılmaya devam ettiği bir yüzyıldır. Uygur Türklerinin XIX. yüzyılda yaşadıkları toprakların işgal edilmiş olma durumu, XX. yüzyılda da devam etmiş, bu yüzyıllarda yaşanan olaylar neticesinde “*Naziğim, Abdurrahman Han, Seyit Nuçî*” gibi destanlar teşekkül etmiştir.³⁴

Gülnazik türküsünün yayılma sahası olan Batı Anadolu’ya baktığımızda ise bölgede halk hikâyeciliği veya destancılık geleneğinin, en azından kurtuluş savaşları yıllarında, mevcut olmadığını görülmektedir. Destancılık veya halk hikâyeciliği geleneği görülmemekle birlikte, bölgede belli bir

²⁸ Halk hikâyelerinde görülen ortak yapı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Metin Ekici, **Dede Korkut Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri**, AKMB Yayınları, Ankara, 1995.

²⁹ Pertev Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 20.

³⁰ Ensar Aslan, **Çıldırılı Âık enlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaştırmaları-Hikâyeleri**, Dicle Üniv. Yayınları, Diyarbakır, 1992.

³¹ Mustafa Gültekin, **Latif aha Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2004.

³² Halk hikâyelerinin doğuş ve gelişme safhasında, âıkların gelenekten istifade edip, bazı anonim türkülerini de hikâyeye dahil etmeleri veya hikâyelere kaynaklık etmeleri hakkında bkz. Ali Duymaz, “Halk Hikâyelerinin Teşekkülünde Türkülerin Rolüne Bir Örnek: Kervankıran Türküsü”, **Erciyes**, C:15, S. 176, A.ustos 1999, s. 9-12

³³ Türk halk anlatılarını yaratan, yaşatan ve aktaran destan-hikâye-meddah hikâyesi gibi temel bir anlatıcısı olan türlerde de işlev ve bu işlevde anlatıcının rolü ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Metin Ekici, “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eski Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2005, s. 225-229.

³⁴ Uygur Destancılık geleneği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Özkan, **Abdurrahman Han Destanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989; Alimcan Çaycı, **Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995; Abdulkahim Mehmet, **Çin Tömür Batur Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.

anlatıcı/yaratıcı tipine bağlı olmayan “efe hikâyeleri”³⁵ ve “hikâyeli türküler” yaygındır. Mevcut geleneklere uygun olarak, kurtuluş savaşı sırasında yaşanan acıklı bir olay “Gülnazik”in ahsında “hikâyeli türkü” olarak tekkül etmiş ve Yunan işgaline maruz kalan Batı Anadolu’ya yayılmıştır.³⁶

SONUÇ

Nazi im destanı ve Gülnazik türküsü üzerine yaptığımız bu incelemeden hareketle, bu anlatmaların ana konularındaki benzerliğin yayılma yoluyla meydana geldiğini ortaya koyabileceğimiz belge ve bilgilere ulaşana kadar, birbirinden oldukça uzak sahalarda yaşanan iki Türk boyunun, yaşadıkları benzer olaylara, benzer tepkiler vermeleri sonunda olacaktır. Bu söylemek mümkündür.

Doğu Türkistan’da Mançu istilası altında çeşitli baskı, eziyet ve işkencelere maruz kalan Uygur Türkleri, yaşadıkları olayları canlı bir şekilde yaşamakta olan destancılık geleneği çerçevesinde dile getirmişlerdir. Destancılık geleneğinin ve hikâyecilik geleneğinin görülmediği Batı Anadolu’da yaşanan olaylar ise hikâyeli türküler şeklinde dile getirilmiştir.

Halk anlatılarının tekkül edildiği şekilde veya belli bir türde olması veya olmayışında, mevcut geleneklerin önemli bir etkisi vardır. Toplum ne kadar sarsarsa sarsın, bir destanın veya kahramanlık konulu hikâyenin tekkülü için mutlaka destancılık veya hikâyecilik geleneğinin canlı bir şekilde varlığını sürdürmesi, bu geleneğin temsilcisi olan anlatıcıların, repertuarlarını icra edebilecekleri sosyal çevre ve şartların da varlığı gerekmektedir. Anlatıcıların varlığıyla kendini canlı kılan bir geleneğin olmadığı ortamlarda, halk bilgisi ürünleri yeni türler içinde ifadelerini bulmaktadır.

³⁵ Fikret Türkmen, “Ege’de Efe Hikâyeleri”, **Millî Kültür**, S:59, 1987, s. 38-40.

³⁶ Türkünün Batı Anadolu’da yayılması sözlü gelenekteki icracılar vasıtasıyla gerçekleşmiş olmakla birlikte, buna 1950 yıllarından sonra yaşanan teknolojik gelişmelerin tesirini de eklemek mümkündür. İncelediğimiz Gülnazik türküsüne, Kütahya’nın Tavanlı ilçesinde faaliyet gösteren “Tuncil Müzik Yapım” tarafından yapılan ses kaydıyla Mustafa Kara’nın “Kiraz Fadimem/Gül Nazik”³⁶ adlı kasetinde yer verilmiştir, böylece türkünün yayılması teknoloji vasıtasıyla daha da hızlanmış olabilir. Kasette türkünün hikâyesi anlatılmamış, ancak türküyü söylemeye başlanmadan önce, silah ve top seslerine yer verilmiştir, böylece olayın kurtuluş savaşı yıllarında yaşandığı vurgulanmıştır.

- Halk Anlatılarının Teşekkülünde Geleneğin Rolü: Naziğim Destanı ve Gülnazik Türküsü Örneği

KAYNAKLAR

- 📖 AÇA Mehmet, **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği**, Kömen Yayınları, Konya 2002.
- 📖 ASLAN Ensar, **Çıldırli Âşık Enlik Hayatı- İirleri-Kar ıla maları-Hikâyeleri**, Dicle Üniv. Yayınları, Diyarbakır 1992.
- 📖 BORATAV Pertev Naili, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- 📖 DUYMAZ Ali, “Halk Hikâyelerinin Teşekkülünde Türkülerin Rolüne Bir Örnek: Kervankıran Türküsü”, **Erciyes**, C: 15, S. 176, Austos 1999, s. 9-12.
- 📖 EK C Metin, “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İkiyeli Art Zamanlı (Diyakronik) ve E Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Arma anı**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2005, s. 225-229.
- 📖 _____, **Dede Korkut Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri**, AKMB Yayınları, Ankara 1995.
- 📖 _____, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2007.
- 📖 _____, “Halk Hikâyelerinde Ad Verme”, **Palandöken**, Erzurum Kültür ve Dayanım Vakfı Yayınları, S: 4, İzmir 1989, s. 12-13, 18.
- 📖 ERGÜN N, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I**, TDK Yayınları, Ankara 1994.
- 📖 _____, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım – Yayın - Tanıtım, İstanbul 1993.
- 📖 ERGÜN Metin, “Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültüründeki Yeri”, **Manas 1000 Biçim Bildirileri (26-31 Austos 1995)**, AKMB Yayınları, Ankara 1997, s. 93-98.
- 📖 EROL Aydil, **arkılarla İirlerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız**, TKAE Yayınları, Ankara 1992.
- 📖 ERSOY Ruhi, “Barak Türkmenleri’nin Sözlü ve Yazılı (Resmi) Tarihlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi”, **Milli Folklor**, S. 65, Bahar 2005, s. 84-93.
- 📖 ES N Emel, “Naziğin’in Destanı”, **Türk Kültürü**, S: 73, Kasım 1968, s. 89-97.
- 📖 GÖKÇE Erdoğan, “1887 Türk Yunan Savaşında Yakılan Türküler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C.15, S. 303, 1974, s. 7119-7121.
- 📖 GÖRKEM İsmail, “Güney Türkmenlerine Ait ‘Yazıcıoğlu ile Senem’ Türküleri Hikâyesinin Anlam ve Nesne Dünyası”, **Türkbilig - Türkoloji Araştırmaları**, S:9, 2005. s. 40-66.
- 📖 GÜLTEKİN Mustafa, **Latif Şah Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2004.
- 📖 <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=nazik>
- 📖 NAN Abdülkadir, “Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları, Ad Almaları ve Başka Hususiyetleri”, **Makaleler ve İncelemeler II**, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 206-212.

- 📖 NAYET Alimcan, “Nazi im Destanının Te ekkül Süreci Üzerine”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Arma anı**, Kanyılmaz Matbaası, zmir 2005, s. 369-381.
- 📖 _____, **Uygur Halk Destanları I**, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- 📖 _____, **Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde ncelemeler**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamı Doktora Tezi, zmir 1995.
- 📖 KARA smail, **Kiraz Fadimem / Gül Nazik**, Tuncil Müzik Yapım, Tav anlı A-4.
- 📖 KÖPRÜLÜ Fuat, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akça Yayınları, Ankara 2003.
- 📖 MEHMET Abdulkakim, **Çin Tömür Batur Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir nceleme**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, zmir 1999.
- 📖 M RZAO LU F. Gülay, **Çukurova Bozla ı**, Binbo a Yayınları, Ankara 2003.
- 📖 O UZ M. Öcal, “Destandan Hikâyeye, Bozkır Medeniyetinden yerle ik Medeniyete Geçİ Açısından Manas”, **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**, Akça Yayınları, Ankara 2000, s. 51-58.
- 📖 ÖZKAN sa, **Abdurrrahman Han Destanı**, Kültür Bakanlı ı Yayınları, Ankara 1989.
- 📖 ÖZTELL Cahit, **Evlerinin Önü (Bütün Halk Türküleri)**, Hürriyet Yayınları, stanbul 1972.
- 📖 RE D N Batur, “Nazugum Kıssası”, **Milli Folklor**, S: 31-32, K1 1996, s. 112-116.
- 📖 SADIK Mehemmetcan, **Uygur Helk Egiz Edebiyatı Hakkide**, incan Helk Ne riyati, Urumçi 1995.
- 📖 AH N Halil brahim, “Türk-Yunan li kilerinin Sözlü Gelene e Yansımasına Bir Örnek: Atina Türküsü”, **Milli Folklor**, S: 62, Yaz 2004, s. 80-88.
- 📖 TÜRKMEN Fikret, “Ege’de Efe Hikâyeleri”, **Millî Kültür**. S:59, 1987, s. 38-40.
- 📖 _____, “Göktepe Sava ları ve Bunların Türkmenistan Halk iirindeki Akisleri”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 395-416.
- 📖 _____, “Osmanlı Dönemindeki Önemli olayların Â ık iirindeki Akisleri”, **Türk Dünyası ncelemeleri Dergisi**, S: V/2, E.Ü. TDAE Yayınları, zmir 2005, s. 293-298.
- 📖 ZÜNUN Mehemmed ve RAHMAN Abdukerim, **Uygur Halk Egiz Edebiyatının Asasliri**, incan Helk Ne riyati, Urumçi 1980.